

THE REFERENCE AS CORRECTIVE AGAINST THE ABSOLUTE POWER OF THE INSTITUTIONS AND THE POLITICAL ELITE

Abstract: In Bulgarian society, there is a growing need for the opinion that prerequisites and conditions for holding national referendums in Bulgaria are, but state institutions and the political elite have barriers to bring about the mechanism of popular vote for our nation's crucial questions. Thus, once the citizens' confidence in representative democracy has been exhausted, it is quite logical to turn them into hope for direct democracy, where their vote does not sink somewhere in the overall political projection. Therefore, the issue of holding referendums could also be seen through the prism of citizens' mistrust in existing political institutions.

Author information:

Ivan Ivanov

PhD in History

✉ ivan.2000@gmail.com

🌐 Bulgaria

Keywords:

democratic process, direct democracy, representative democracy, institutions, elite

В българското общество все повече се налага мнението, че предпоставки и условия за провеждане на национални референдуми в България има, но държавните институции и политическият елит изпитват бариери да приведат в действие механизма на народния вот по съдбоносни за нацията ни въпроси, а държавните институции у нас са основен фактор, обуславящ националния референдум. Следва да се анализира дали достатъчно в демократичен дух действат те и ползват ли се с одобрението на народа тези институции. Имат ли право в условията на доверие, регистрирано на много ниски нива да предприемат стъпки, които обвързват дълготрайно страната ни. Отговори на тези и други свързани с пряката демокрация у нас въпроси следва да се дадат в тази статия.

Институцията е един от основните субекти в обществения живот и с неговото развитие броят и видовете институции се увеличава съобразно с нарастващото на обществените потребности и тяхното задоволяване. Същевременно в хода на демократичния процес някои институции отмират или се преобразуват след отпадане на съответните социални потребности. Според **Робърт Дал** политическите институции са стражът на демократичния процес [1].

Политическите институции се определят и като специфичен тип институции, които имат пряка връзка с осъществяването на политиката. В тесен смисъл на думата това са институциите парламент, правителство, органите на съдебната власт, държавна администрация, които съставляват ядрото на политическия процес и осъществяват принудителната държавна власт. В широк смисъл това са политическите партии и други организации, групи по интереси и сдружения упражняващи влияние върху политиката [4, с.16].

Институциите на държавната власт осъществяват на практика следните принципи на съвременната демокрация: свобода на личността; народен суверенитет; разделение на властите; правова държава. Ако не се изпълнят със съдържание в дейността си тези принципи то те престават да бъдат демократични и да отговарят на онези потребности

на гражданите, поради които са конструирани в следствие на демократичната процедура избори. Политическият живот в България след 1989 г. показва, че тази демократична процедура бе периодично използвана и въпреки всичко не бяха изпълнени надеждите на гражданите и обществото като цяло за бърз и надежден преход към едно по-добро социално благополучие, нещо повече: девалвира вярата на българския народ в ефективността на изборите като демократична процедура. Показателен в това отношение е един графит на централна софийска улица, които спокойно може да бъде причислен към българския политически фолклор: “Ако изборите водеха до нещо добро то те биха ги забранили!”

Така, след като е изчерпано доверието на гражданите в представителната демокрация, съвсем логично е те да се обърнат с надежда към пряката демокрация, където техния вот не потъва някъде в общата политическа проекция. Ето защо, въпросът за провеждане на референдуми би могъл да се разглежда и през призмата на недоверието на гражданите в съществуващите политически институции. На практика те трябва да отразяват демократизацията на обществения живот и да отговарят на изискванията на обществото за ред, законност, демократичност и плурализъм.

С оглед на настоящата се разглеждат онези институции, които имат пряко отношение към държавната власт, респективно към осъществяването на референдуми. Държавната власт е колективна – гражданите упълномощават личности и институции да упражняват властта от тяхното име. Тези личности и институции трябва да работят така, че в следствие това обществото да просперира.

Институциите изчерпаха доверието на българския народ за демократично управление и оттам – за бързи темпове на придвижване към едно още по-цивилизовано общество. Всяка демократична държава трябва не само да изгради съответни политически държавни институции и съответни закони, по които те да работят осъществявайки държавната власт, но и да създават климат на демократично настроени хора, които да ги уважават и да реализират идеите им в реална практика. Какво е отношението към основните институции у нас.

Българските граждани характеризират негативно основните държавни институции като не смятат, че те работят демократично и управляват страната по волята на народа, каквато е същността на демокрацията. В преобладаващата си част хората определят работата им като корумпирана и бюрократична, а най-малко смятат, че тя отговаря на стремежите им.

Избирателите, дали пълномощията си за управление чрез правото на глас на държавните институции, вече все по-често поставят въпроси в публичното пространство и чрез масмедията за преустройство и реформа на държавната администрация по посока на едно по-ефективно социално управление. На фона на всичко това общественият живот в България, на всички нива, се превърна в арена на безсмислени противоборства, които дълбаят разделителна пропаст между хората, вместо да ги мобилизират към единение и стремеж към общи усилия за бързо излизане от преходния посттоталитарен период.

Погрешно е впечатлението, че колкото повече власт съсредоточават у себе си държавните институции, толкова по-стабилна и ненакърнима става собствената им власт. Същността на демокрацията се състои именно в това: тя да е саморегулираща система на управление, в която участва цялото общество. Това означава, че всеки, независимо от мястото, което заема в социалната йерархия е отговорен за правилното функциониране на държавната система и нейните институции. Лишената от корективи и абсолютизираща се власт няма нищо общо с демокрацията и за това референдумът се явява неин такъв коректив.

Защо се свързва референдумът с рейтингът на институциите? Защото на фона на съществуващото недоверие в политическите институции, в края на XX век у нас

трябва да се решат редица важни въпроси свързани с по-нататъшното обществено развитие. Те са от важно историческо значение за нацията поради което се налага гражданите да се произнесат по тях чрез референдум. Недоверието в политическите институции и взети от тях решения сричат доверието в легитимността на прехода. По всички основни въпроси на трансформацията може да се проведат референдуми, които да представляват, образно казано, “жалоните”, трасиращи пътя към един още по-цивилизован, демократичен свят. По пътя на трансформацията, обаче у нас се проявява една от нелицеприятните страни на българския модел на преход – стремеж към разширяване обхвата и функциите от властови правомощия на институциите, което определено води до отблъскване на гражданите от тях. Референдумите са политическо средство за управление на държавна власт от народа, върховен суверен за властта и по този начин за ограничаване неправилните действия на институциите, в полза на правилното функциониране на държавния механизъм като цяло [3].

Институциите и представителите на тези институции, упражняващи власт, се сменят по пътя на мандатни и предсрочни избори твърде често, а истинският носител на властта – народът надживява институциите и елитите на политическата и историческа сцена.

По посока на тези разсъждения интерес представлява схващането на **Радклиф Браун**, според което единиците на социалната система са човешки индивиди, намиращи се в определени отношения, които са различни по природа. Индивидуалните човешки същества като актьори в социалния живот са най-простите базови компоненти на социалната структура. В това си качество, като определени от социалните отношения, човешките индивиди са личности и социалната структура се състои в ангажирането на личностите в отношението им една към друга. Отношенията, които съставляват определена социална структура са свързани с очакванията към личността да постъпи според определени правила и образци на поведение, които се обозначават с термина “институция”. Не всяка личност и не винаги тя постъпва според очакванията, определени от институциите [10].

Това означава, че институциите имат едни очаквания, а гражданите понякога други. Възможно е те да се покриват, което е идеалният вариант за общественото развитие. Ако става въпрос за някои по-второстепенни очаквания, които могат да се регистрират чрез сондажи на общественото мнение и да се коригират в перспектива, то тогава сондажите са достатъчни, за да може съответната институция да си направи изводи. Но когато става въпрос за генерални, основополагащи се политически положения, като присъединяването ни към Европейския съюз например, то тогава мнозинството би следвало да каже своята дума на референдум.

Политическият елит играе ключова роля във функционирането на всяко общество и решенията, които взема, имат отношение към цялата обществена система. Предвид това тяхното отношение към референдума не може да бъде пренебрегвано. Не случайно според един от подходите към разбиране на политическата история - елитизма, се твърди, че обществата винаги са доминирани от едно малцинство /елит/, което осъществява управленските функции в обществото и концентрира властта в ръцете си. Самата плуралистична демокрация е определена в по-късен етап като “демократичен елитизъм”, при който оцеляването на демокрацията се разглежда в зависимост повече от ангажираността и действията на елита, отколкото от гражданството. В това отношение интересни са схващанията на т. нар. “елитисти”:

Според **Том Ботомор** [5] политическият елит е тази част от политическата класа, която реално упражнява властта в дадено общество, в даден момент. . А **Гаetano Моска** [8] разделя обществото на две класи: “политическата” - ръководният елит и “управляваната” -

неорганизираното болшинство. Идва момент, в който политическата класа престава да съответства на интересите на обществото и бива отстранена от власт.

С оглед социалната стратификация, която прави **Вилфредо Парето** [9] , нарича хората, които имат най-високи показатели за даден вид дейност “елит”, като по-нататък обозначава групата, която управлява -”управляващ елит”. Историята на обществото според него е една непрекъсната циркулация на елити - едни се качват на политическата сцена, а други слизат. Политическата промяна се извършва чрез т. нар. “Кръговрат на елитите” - смяна на един тип политици - ”лъвовете”, които използват обикновено принудата по организиран начин, с “лисиците”, които успяват да достигнат политически резултати чрез маневриране.

Според концепцията на **Чарлз Райт Милс** [7] т. нар. “властващ елит” държи в ръцете си важните оръдия на властта - държава, икономика, армия. Така той заема важни стратегически командни пунктове, в които са съсредоточени действителните средства, осигуряващи властта. Той нарича елита “висша класа”, а останалата част от обществото обозначава като “инертно общество”.

Робърт Михелс [6] поддържа тезата, че масите имат нужда да бъдат предвождани – те са дезорганизирани, несплотени, раздробени, неспособни на колективно действие. Елитът има голямото предимство, че е организиран. Но той обикновено се стреми да удължава своето господство и да облагодетелства с това себе си и близките си. Михелс формулира т. нар. ”железен закон на олигархията”, според който никое общество не може да функционира без доминираща класа, елит.

Йозеф Шумпетер [11] отива още по-далеч: в своята книга “Капитализъм, социализъм и демокрация” той разглежда развитието на демокрацията в зависимост от действията на елита.

Как може да се характеризира съвременния политически елит на България? Какви оценки получава той от хората, които се надяват той да бъде “моторът” на демократичните промени у нас?

Някои автори определят няколко типа политици като пишат /Загоров, Йорданов 1997, с. 54/: “Днес у нас се очертават вече няколко типа политици. Една от заслугите на времето, в което живеем, се състои тъкмо в това, че за няколко години изкрystalизира добре изразен образ на видовете политици, с които се изпълни със съдържание и политическата ни зоология”. По-нататък авторите определят политиките като: 1.”политици-сенки” — движещи се около силните на деня, послушници и конформисти; 2.”политици-единаци” — действат и говорят от свое име, като проявяват корпоративизъм само, когато колективните решения съответстват на собствените им намерения; 3.“политици-експерти” — прагматични, коректни, добри изпълнители, но трудно управляват хората; 4.“политици-шутове” — зрелищни и безотговорни, без принцип и идеали, готови да се включат във всякакви комбинации, щом е полезно за самите тях; 5.“политици-гамени” — безскрупулни, агресивни, налагащи се чрез корупции, демагогии, безпардонност; 6.“политици-ръководители” — компетентни, добродетелни, ерудирани, убедени в идеала, на който служат, вдъхващи доверие у симпатизантите.

Тази класификация има значение от гледна точка на това, че сумарно представя негативния образ, наслоен в българското общество от поведението на политиките ни, на целия елит като цяло.

С какво се характеризира съвременният политически елит на България? Такава характеристика може да бъде направена, следвайки успоредно две линии: първо, поставяйки елита в светлината на изяснените до тук елитистки концепции и второ: давайки оценка на управленските и публичните им изяви. Следвайки тези линии могат да бъдат формулирани най-общо следните характеристики:

- За разлика от предшестващото, т. нар. “Общество на зрелия социализъм”, елитът не е рекрутиран по номенклатурен път, а е избран по пътя на демократичните процедури, закрепени в Конституцията и гарантиращи плуралистично, демократично общество.

- По пътя на същите тези демократични процедури в политическия ни елит са избрани обаче, и бивши номенклатурни кадри, които по различен начин влияят върху демократичния процес.

- Налице е бърза, честа циркулация на елитите след 1989 г., Показателни са честите смени на правителства особено за периода 1989 — 1999 г. Също така е налице циркулация на политици от неелита към елита.

- От начина, по който провеждат своята политика, е видно, че в България имаме и двата типа елити — “лисици” и “лъвовете”. На лисиците дължим дългия застоен период, който удължи преходния ни период, известен като “Беровото управление”, а на лъвовете — организираните, крайни действия, които в най-новата ни политическа история са свързани в погрома над Народното събрание през януари 1997 г.

- Елитът ни, особено държавният, създава погрешното впечатление в обществото, че народът не може да взема адекватни политически решения с оглед дългосрочна стратегия на страната ни. Разминаването между различните представители на този елит идва именно от невъзможността да бъде изработена такава дългосрочна стратегия поради честата циркулация на елити, принадлежащи към една или друга политическа сила.

- Наблюдава се нарастващо икономическо благосъстояние на елита и свързаните с него семейства и близки, за сметка на все по-обедняващата българска нация.

- Съществува икономическа зависимост на политическия елит с икономическия такъв. Т. е. елитът е от олигархичен тип. Налице е зависимост на елита от групировки, които в публичното пространство се обозначават като “престъпни” и “мафиотски”.

- Вземане на елитарни решения, продиктувани от личен интерес, без да са съгласувани с волята на избирателите, които представляват. Например: избран народен представител от една политическа сила решава самостоятелно и преминава към друга парламентарна група или става независим, според личния му интерес, без да си дава сметка и без да му се иска такава, че се изменя проекцията на народния вот във властта.

- В повечето случаи елитът демонстрира поведение на публични места, продиктувано от показност, а не от рационален смисъл. Например: поведението на по-голямата част на народните представители пред камерите на БНТ по време на преки излъчвания на парламентарни заседания и питания към министрите.

- Ниската структурираност и недостатъчна развитост на гражданското общество у нас поражда висока степен на самочувствие и автономия на политическия елит. Въпреки това той е разединен и поради това изпада в крайни противоречия по жизненоважни въпроси за променящото ни се общество.

- Политическите елити на двете основни политически сили изкуствено поддържат противопоставяне на големи групи от обществото като поляризират мнения по различни жизненоважни въпроси за страната.

- Въпреки усилията, които полага държавно-политическия елит към самостоятелност и автономия, на почти всеки български избирател вече е ясно, че в повечето случаи политическите решения, отнасящи се до страната са формулирани извън България и на елита не му остава нищо друго освен да бъде трансмитер на чужда воля.

Тук специално внимание трябва да се отдели на корупцията, която за съжаление, се оказва една от най-съществените характеристики на съвременния ни елит. Според българите, сред политиците и в държавната администрация корупцията е най-висока.

Ежедневните сблъсъци на гражданите с корумпирани държавни служители, които откровено или по друг начин изискват суми и услуги в различни размери, карат хората да вярват, че корупцията е “необходимото зло”, което по някакъв начин облекчава разрешаването на житейските им въпроси. Те не очакват никакви промени на статуквото, защото виждат как корупционните процеси се разширяват пред правещите се на невиждащи, очи на институциите и управляващ елит. Те са невиждащи, защото сред самите тях корупцията е взела огромни размери, което е една от основните причини за недоверие на гражданите към тях.

Особено високо недоверие изпитват хората към техните представители във властта — депутатите. Неодобрението, което е регистрирала ЕКЗАКТА през 2016 г. се изразява в следното /Таблица №/:

Таблица №
Представата за работа на депутатите през 2016 г. е:

	Да	Не	Нямам мнение
Депутатите работят напрегнато по всички закони	17%	73%	10%
Депутатите губят време в празни приказки	84%	5%	11%
Депутатите са пример за стриктно спазване на закона	5%	72%	23%
Депутатите се срещат често със своите избиратели	10%	60%	30%
Депутатите помагат да се решат конкретно проблемите на избирателите	7%	67%	26%
Депутатите гласуват винаги по съвест	8%	66%	26%

С оглед логиката на този параграф от дисертацията стои и въпросът: Защо управляващия елит бяга от важни референдуми?

Отговорът като че ли прозира от поведението на политическия ни елит: той се страхува от референдум. Страхува се, защото резултатите от национален референдум по повдигнатите въпроси могат да покажат колко малцинството, политическият ни елит, се е откъснало в представата си за демокрация от излъчилото го мнозинство. Че демокрацията за народа ни значи мир и мирно съвместно съществуване и никаква словесна еквилибристика не би могла да повлияе на здравия български разум. За това, че присъединяването ни към Европейския съюз започна да изисква много лишения и изпълняване на безброй условия и т. н.

В този смисъл националните референдуми се явяват коректив срещу провежданата политика от институции и политически елит. Затова тези референдуми са заплаха за втвърдяващите им позиции.

References:

1. **Dal, R.**, *Za demokratsiyata*, Sofia, 1999
2. **Zagorov, O., i Yordanov, N.**, *Kam nov obshtestven dogovor*, Sofia, 1997
3. **Ilieva, S.**, *Referendum i demokratischen protses*, Sofia, 2000
4. **Karasimeonov, G.**, *Politika i politicheski institutsii*, Sofia, 1997
5. **Bottomore, T.**, *Elites and Society*, Penguin books, 1966
6. **Mihels, R.**, *Political Parties*, London, 1962
7. **Mils, Sh., W.**, *The Power Elite*, New York, 1956
8. **Moska, G.**, *The Rolling Class*, New York, 1939
9. **Pareto, V.**, *The Mind and Society*, New York, 1939
10. **Radclif-Brown, A.P.**, *A Natural Science of Society*, Glenoll Illinois, 1957
11. **Shumpeter, J.**, *Capitalism, Socalism and Democracy*, London, 1976